

« درس دوم: لفظ و معنا »

1. منظور از لفظ، مفهوم و مصداق چیست؟ مثال بزنید

لفظ: امری مربوط به زبان است و معنایی برابر با واژه و کلمه دارد. مثال: خواب چهار حرف دارد. (در این مثال منظور لفظ یا واژه خواب است) / رفت فعل گذشته است.

نکته: در لفظ، کلمات رو از نظر املائی، نگارشی و دستوری بررسی می کنیم.

مفهوم: امری مربوط به ذهن است و دربردارنده معنایی است که لفظ بر آن دلالت دارد. مثال: خواب خوبی دیدم (در اینجا خواب یک امر ذهنی است) / درختان دارای میوه های گوناگونی هستند.

مصداق: نمونه ای از مفهوم است که در جهان خارج و عالم واقعیت وجود دارد. مثال: وقتی زنگ زدی خوابیده بودم (در اینجا خواب معنای واقعی دارد یعنی در خارج از ذهن است) / احمد پیراهنش را اتو کرد.

تمرین اضافی: الف) در موارد زیر مشخص کنید « انسان » لفظ است یا مفهوم یا مصداق؟

1. انسان حیوان متفکر است (.....) 2. انسان یک نقطه دارد (.....)

3. کره ی زمین پر از انسان است (.....)

ب) هر یک از کلمات مشخص شده مربوط به کدام حیطة است؟ (لفظ ، مفهوم یا مصداق)

۱. اندیشیدن یک مصدر است (.....) ۲. خودکار دوستم را گرفتم (.....)

۳. مسجد بر وزن مفعول و اسم مکان است (.....) ۴. حیوانات دارای احساس هستند (.....)

2. مشترک لفظی را با مثال تعریف کنید. یک لفظ ممکن است چند معنا داشته باشد به الفاظی که دارای چند معنا هستند مشترک لفظی می گویند مثال: شیر (شیر جنگل / شیر آب / شیر خوردنی)
پیچ (پیچ و مهره / پیچ و گردنه جاده) ماه (کره ی ماه / ماه های دوازدهگانه سال)

3. مغالطه اشتراک لفظ چیست؟ با مثال توضیح دهید

هر گاه در یک استدلال یک لفظ در مقدمه اول یک معنا و در مقدمه دوم معنای دیگری داشته باشد و به دلیل ظاهر مشترک از آن نتیجه گیری غلط برداشت شود مغالطه اشتراک لفظ صورت می گیرد. مثال
الف) او سیر است / سیر بدبو است / پس او بد بو است (مغالطه اشتراک لفظ) چون سیر اول به معنی شکم سیر و سیر دوم به معنی پیاز سیر است.

ب) علی کاری است / کاری غذا را خوشمزه می کند / پس علی غذا را خوشمزه می کند.

کاری اول به معنی زحمتکش و پرتلاش است و کاری دوم نوعی ادویه غذاست پس مغالطه اشتراک لفظ است.

نکته: مولوی در باره اشتراک لفظ می گوید: اشتراک لفظ دائم رهنز است. (یعنی باعث فریب و گمراهی می شود)

تمرین کتاب صفحه 14

1. زیر الفاظ مشترک خط بکشید و معانی مختلف آن ها را بیان کنید.

الف) امشب صدای تیشه از بیستون نیامد شاید به خواب شیرین فرهاد رفته باشد
معنی اول: اسم شخص (معشوقه فرهاد) معنی دوم: خواب خوش و لذت بخش (طعم و مزه)

ب) علی کاری است. کاری غذا را خوشمزه می کند. پس علی غذا را خوشمزه می کند.

معنی اول: زحمت کش و پرتلاش معنی دوم: نوعی ادویه غذا

2. معنای واژه های زیر را بیان کنید.

الف) شما نمی توانید وارد بخش مراقبت های ویژه شوید. نمی توانید: اجازه نداری

ب) چون رانندگی بلد نیستی نمی توانی ماشین را داخل پارکینگ بیاوری. نمی توانی: مهارت نداری

ج) پیر شده ای و دیگر نمی توانی این سنگ را بلند کنی. نمی توانی: توان و قدرت جسمانی نداری

تمرین اضافی: در عبارات های زیر مشترک لفظی را پیدا کنید و معانی مختلف آن را بنویسید.

الف) حمید دوست بیست ساله من است. ب) او با همسرش پنج سال اختلاف دارد.

ج) ساعت چند است؟ د) او غزل های سعدی را خوب و بی اشکال خواند

4. انواع دلالت لفظ بر معنا را با مثال بیان کنید.

الف) **دலالت مطابقی:** هر گاه یک لفظ معنای حقیقی و اصلی خود را برساند و کل یک چیز را شامل شود دلالت مطابقی است. مثال: خانه ام را فروختم (کل خانه فروخته شده) / کتابی خریدم (معنای حقیقی و کامل کتاب)

ب) **دலالت تضمینی:** هر گاه یک لفظ بخشی و قسمتی از معنا را شامل شود دلالت تضمینی است مثال:

خانه را رنگ کردم (بخشی از خانه مثلا دیوارها رنگ شده) / کتابیم پاره شد (منظور قسمتی از کتاب است نه تمام صفحات)

ج) **دلالت التزامی:** در دلالت التزامی لفظ معنای حقیقی و کامل یا بخشی از آن را نمی رساند بلکه لفظ بر لازمه یک شی دلالت می کند یعنی از لفظ معنایی که به آن مرتبط است برداشت می شود. مثال:

خانه ام را دزد برد (نه کل خانه و نه بخشی از آن دزدیده نشده بلکه منظور وسایل و لوازم خانه است) / فلانی شیر است (منظور شجاعت است)

نکته: کنایه ها و استعاره ها بیانگر دلالت التزامی هستند.

تمرین کتاب صفحه 15

نوع دلالت لفظ بر معنا را در عبارات زیر تعیین کنید:

- الف) تند ورق نزن، کتابم را پاره کردی (تضمنی) ب) فلانی شیر است (الترامی)
ج) کتابم را گم کردم (مطابقی) د) ماشینم خراب شد (تضمنی)

5. منظور از مغالطه توسل به معنای ظاهری چیست؟ با مثال توضیح دهید

اگر به جای دلالت و معانی تضمنی و التزامی، دلالت مطابقی به کار ببریم به خطایی منتهی می شود که آن را توسل به معنای ظاهری می نامند. مثال:

- الف) محمد شاه قاجار سوگند خورده بود که خون امیر کبیر را نریزد لذا دستور داد او را خفه کردند.
(ریختن خون شامل هر نوع قتلی اعم از خفه کردن، اعدام، تیر زدن و ... می شود اما محمد شاه به معنی مطابقی و اصلی ریختن خون تکیه کرده تا به این وسیله عهد و سوگندش را نشکسته باشد)
ب) مدیر: دانش آموز حق ندارد گوشی تلفن را به مدرسه بیاورد
حسن: پس می توانیم لپ تاپ یا تبلت بیاوریم
(منظور از گوشن تلفن در اینجا هر وسیله ارتباطی الکترونیکی و مشابه گوشی است)

تمرین اضافی: انواع دلالت لفظ بر معنا را در عبارت های زیر مشخص کنید.

- الف) تلویزیون اعلام کرد امروز هوا بارانی است (.....)
ب) تلویزیون ما شکست (.....)
ج) عمویم به ما یک تلویزیون هدیه داد (.....)
د) تو ماه تابان هستی (.....)

6. منظور از مغالطه نگارشی کلمات چیست؟ مثال بزنید

عدم رعایت دقیق علائم سجاوندی و نگارشی و حرکات کلمات یا غلط املائی و دیکته ای باعث پدید آمدن مغالطه نگارشی کلمات می شود. مثال

- گنجینه پنهان شده، توسط هوشنگ کشف شد (گنجی که پنهان شده توسط هوشنگ کشف شد)
گنجینه پنهان شده توسط هوشنگ، کشف شد (گنجی که توسط هوشنگ پنهان شده کشف شد)
فردا سفر تمام می شود / فردا صفر تمام می شود. (مسافرت / ماه صفر)
نکته: منظور از علائم سجاوندی نقطه، ویرگول و علامت سوال و ... است.

تمرین کتاب صفحه 16

با تغییر علائم سجاوندی، معانی مختلف جملات زیر را مشخص کنید:

1. به نظر علی احمدی دانشجوی خوبی است.

به نظر، علی احمدی دانشجوی خوبی است / به نظر علی، احمدی دانشجوی خوبی است.

2. یک کنفرانس علمی در مورد حفاری چاه های نفت در بوشهر برگزار می شود.

کنفرانس علمی در مورد چاه نفت در بوشهر، برگزار می شود (موضوع کنفرانس، حفاری چاه نفت بوشهر است)

کنفرانس علمی در مورد چاه نفت، در بوشهر برگزار می شود. (محل کنفرانس، بوشهر است)

معنای کلمات زیر را بنویسید.

ارز (پول خارجی) عرض (پهنا) ارض (زمین) مُلک (فرمانروایی) مَلِک (فرمانروا / پادشاه)

مَلِک (فرشته) مِلک (دارایی و ثروت)

7. مغالطه ابهام در مرجع ضمیر را با مثال شرح دهید.

اگر در عبارتی مرجع ضمیر مشخص نباشد و جمله دچار ابهام شود ممکن است سبب نتیجه گیری غلط شود که به آن مغالطه ابهام در مرجع ضمیر گفته می شود: رستم بر اسب نشست، دستی بر سرش کشید و حرکت کرد

در این مثال مرجع ضمیر در کلمه سرش مشخص نیست ممکن است منظور سر خودش یا سر اسب باشد.

مثال: پلنگ به دنبال آهو بود که شکارچی به طرف آن شلیک کرد

شکارچی به پلنگ شلیک کرد یا به آهو؟ مشخص نیست چون مرجع کلمه آن معلوم نیست

تمرین کتاب صفحه 18:

دو پهلو بودن عبارت های زیر را توضیح دهید.

1. ای مردم پادشاه از من خواسته که فلان شخصیت را لعنت کنم پس لعنت خدا بر او باد.

برداشت اول: لعنت خدا بر پادشاه باد برداشت دوم: لعنت خدا بر آن شخصیت باد

2. سارا کتاب های احمد را به برادرش داد.

برداشت اول: سارا کتاب های احمد را به برادر خودش داد. (برادر سارا)

برداشت دوم: سارا کتابهای احمد را به برادر احمد داد. (برادر احمد)

فعالیت تکمیلی صفحه 18:

1. در عبارات زیر امکان پدید آمدن چه برداشت های متفاوتی وجود دارد؟

الف) خانم پزشکی دیروز به عیادت بیماران آمد (اشتراک لفظ)

برداشت اول: خانمی که شغلش پزشک بود به عیادت بیماران آمد

برداشت دوم: خانمی که فامیلش پزشکی بود به عیادت بیماران آمد

(ب) او گفت که این کتاب من است (ابهام در مرجع ضمیر)

برداشت اول: او گفت این کتاب مال منِ گوینده است / برداشت دوم: او گفت این کتاب مال خودش است

(ج) پسر با دیدن پدر خود، گرد و خاک لباسش را تکاند

برداشت اول: پسر گرد و خاک لباس خودش را تکاند (ابهام در مرجع ضمیر)

برداشت دوم: پسر گرد و خاک لباس پدرش را تکاند

(د) چون ازو گشتی همه چیز از تو گشت. (اشتراک لفظ)

برداشت اول: چون از آن او و مال او شدی همه چیز مال تو شد

برداشت دوم: چون از او روی گردان شدی همه چیز از تو روی گردان شد و از دست دادی.

(ه) سعید همسایه اش را تکریم می کند، او فرد متدینی است (ابهام در مرجع ضمیر)

برداشت اول: سعید فرد متدینی است برداشت دوم: همسایه سعید فرد متدینی است.

(و) عفو لازم نیست اعدامش کنید (مغالطه نگارشی کلمات)

برداشت اول: نیازی به بخشش نیست او را اعدام کنید برداشت دوم: او را ببخشید و نیازی به اعدامش نیست

2. الف) کدام یک از اقسام جناس می تواند باعث مغالطه اشتراک لفظ شود؟ جناس تام مانند روان (روح) روان (جاری)

(ب) یک مثال از اشتراک لفظ در ادبیات ذکر کنید که باعث زیبایی کلام شده باشد.

برادر که در بند خویش است نه برادر نه خویش است.

(ج) در کنایه و استعاره در ادبیات از کدام دلالت استفاده می شود؟ دلالت التزامی

3. نوع دلالت الفاظ زیر را از میان مطابقه، تضمن و التزام مشخص کنید.

الف) او حاتم بخشی می کند. (التزامی) (ب) دزد ماشینم را برد. (مطابقی)

(ج) کفشم را واکس زدم. (تضمنی) (د) خانه خرابم کردی. (التزامی)

4. نوع مغالطات زیر را تعیین کنید:

الف) چرا تمرین را حل نمی کنی و نشسته ای کتاب داستان می خوانی؟ چون دیرمان گفت بروید مطالعه کنید، نگفت تمرین حل کنید (مغالطه توسل به معنای ظاهری)

(ب) سلمانی ناگهان با تیغ پوست سر فردی را برید فرد اعتراض کرد که سرم را بریدی. سلمانی گفت: سر بریده که حرف نمی زند (مغالطه توسل به معنای ظاهری)

5. نشان دهید چگونه با تغییر حرکات کلمات زیر معنای آن‌ها تغییر می‌کنند:

کشت (کُشت / کِشت) شکر (شُکر / شِکر) سم (سَم / سُم) سحر (سِحْر / سَحْر)
نشسته (نَشْسته / نِشْسته)

تمرین اضافی: انواع مغالطات را در عبارات زیر مشخص کنید:

- الف) در باز است. باز پرنده است پس در پرنده است (.....)
- ب) مریم هنگام دیدن مادرش موهایش را شانه زد (.....)
- ج) او برای بازدید پنج روزه از اصفهان به شهر ما آمد (.....)
- د) گفتم بعد از ظهر بیا چرا ساعت ده شب آمدی؟ چون ساعت ده شب هم بعد از ظهر به حساب می‌آید (.....)
- ی) جسد فرد کشته شده توسط برادرش کشف شد (.....)
- ه) سعادت غایت زندگی انسان است، غایت زندگی انسان مرگ است پس سعادت انسان همان مرگ اوست (.....)

سوالات تستی درس دوم

1. در کدام گزینه درخت یک مفهوم است؟

- الف) درخت اکسیژن تولید می‌کند
ب) مادرم درخت باغچه را آب می‌دهد
ج) ترکیب درخت پر ثمر یک ترکیب وصفی است
د) فردی را دیدم که درختی را در بیابان قطع می‌کرد

2. در کدام عبارت دلالت تضمنی وجود دارد؟

- الف) پای بازیکن شکست
ب) او ماشینش را فروخت
ج) دلم به حالش سوخت
د) لباس تازه ای خریدم

3. در عبارت « آن‌ها چند عکس از ما گرفتند » چه نوع مغالطه ای وجود دارد؟

- الف) اشتراک لفظ
ب) نگارشی کلمات
ج) توسل به معنای ظاهری
د) ابهام در مرجع ضمیر

4. در جمله « قصر آرزوهایش فرو ریخت » چه نوع دلالتی وجود دارد؟

- الف) مطابق
ب) التزامی
ج) تضمنی
د) مفهومی

« پایان درس دوم »